

תלות האצבע

האליל החודי

מהו נעלם מנוף חיינו עם מותו.

משהו שהיה שייך לנוף הארץ, משהו שצמח כאן, שהיה אמיתי ואותנטי. משהו שהעסיק אותנו, ידידים ומתנגדים כאחד, במשך שלושים שנה ויותר. משהו שסימל את גורלה של מדינת ישראל במשך דור שלם, על הישגיה המזהירים וכישלונותיה המרים, מעל-ותיה הגדולות ומיגרעותיה הגדולות לא פחות.

גחלות לוחשות

כמו יגאל אלון — יריבו ומתחרו — היה הצבר בה"א הידיעה. וכמו על הדור הצברי כולו, מרחף סימון-שאלה גדול גם על חיינו. הוא עשה כה הרבה — ובכל זאת לא הותרו אחריו מיפעל-חיים. לא מסכת של הגות, לא רעיון גדול, של מעשה מושלם. הכל נראה ארעי, מאולתר, מקוטע.

האגדה מספרת, כי בילדותו הועמד משה רבנו במיבחה. פרעה הגיש לו עטר רת־זהב וגחלת בוערת. אילו הושיט הי' תינוק את ידו אל הכתר, היה מועד לחרג. משה שלח את היד לעבר הזהב הנוצץ, אך מלאך מן השמיים היטיב אותה, וכך נגע בגחלת הלוהטת והכ־ניסה לפיו.

משהו מעין זה קרה למשה דיין. כל חיינו שלח את ידו אל הכתר, וכל חיינו נגע בגחלים בוערות. הכתר נשאר, איכ־שהו, מחוץ לתחום השגתו. לא מפני שגורל חיצוני מנע אותו ממנו, אלא מפני שהוא עצמו היסס תמיד ברגע האחרון. המלאך המונע שכן בו פנימה. כמה פעמים היה נדמה כאילו הנהיגה שולח דיין את ידו אל המנתי־גות העליונה? כמה פעמים הגיש אולי־טימטומים, הציג תביעות, גרם למשב־רים? ותמיד־תמיד נגמרו הדברים איכ־שהו בכך שמשה דיין נשאר מס' 2 — גם כשכבר היה אליל לאומי ובינלאומי. כמו יגאל אלון היה מס' 2 ינצחי — תחילה לדוד בן־גוריון, אחר־כך ללוי אשכול, אחר־כך לגולדה מאיר, אחר־כך למנחם בגין. וזה היה מזור.

הגרעין הסלעי

כל מיליוני התצלומים של איש מושך־מצלמות זה, התצלום הנח־רק ביותר בזיכרון הוא זה שבו מחבק יצחק שדה את דיין מימינו ואת אלון משמאלו, בחגיגתה של 1938. שדה אהב את דיין, כשם שאב אוהב את בנו הסורי. הוא סמך על אלון, שבו ראה את בכורו ויורשו, אך נפשו יצאה אל דיין. זמן קצר לפני מותו של שדה, הוא השביע את אחד היתונאים לשים עין על דיין: "זהו האיש המסוכן ביותר במדינה. יש לשים עליו עין, ולא לה־רה מנמו לעולם. זהו אדם המסוגל לבל, חסר כל מעצורים. הוא אינו מו־סרי ולא בלתי־מוסרי. הוא פשוט אי־מוסרי — אדם חסר מוסר כלשהו."

האם מאחורי החזית הנוקשה של האיש הגדול, חסרי־הידיים, הלוהט־בל־הח, חסתתר ילד נהללי עדין, ש־כתב שירים בסתר, ושהרטייה השחורה שימשא לו כתחפושת וכחשוואה? האם חסר לו הגרעין המוצק, הק־שוח, הסלעי, הדרוש לאדם כדי להיות למנהיג עליון?

האם סימל בכך את הגורל של כל בני־דורו הצברים, האלופים הראשונים של צה"ל, בני העילית של היישוב ובני התמנוקים של דור המייסדים — יגאל אלון ויצחק רבין, יגאל דיין ועזר וייצמן?

האם למרות הכל, ועל אף החזות החיצונית, היה גם הוא אחד מילדי־תנובה, ילדי־הבונות, שנתרעו מפני ה־מבחה השופי, האכזרי, של המאבק ל־שילטון?

קשה לאמר מה בדיוק היה משה דיין. קשה לשים את האצבע על ייחודו, שהכל הבחינו בו. בתקופת־הזהרה שלו היה אליל. הוא עמד מעל לחוק, מעל לכל הכללים. הוא יכול היה לעשות ככל העולה על רוחו, ואף עשה כן, והכל נסלח מראש והגביר את ההערצה אליו.

מותר היה לו להיזו חביות מהכביש, לסחוב עתיקות, לאמר דיברי־כפירה, להירדם באמצע קרב, לגרום למשברים, לקפוץ ממיפלה למיפלה, להפר הבט־חות, לבגוד בעקרונות. אדם אחר היה נשחק בין אבני־הריחיים של הביקורת. ואילו דיין, האליל, גבה עם כל מעשה כזה.

אבל אליל — מהו, בעצם? מי יוצר את האליל? האם האליל הוא היצר סביבו הער־

ביא אדם הבונה כוחות והמעצב איסטרטגיה גדולה.

במילחמת תש"ח היה קצין כושל. כאשר היה לרמטכ"ל, החזיר לצה"ל את רוח־הקרב ואת חדות־ההסתערות, אך לא בנה צבא ולא מסכ"ל מתפקד. בחסותו השתלש האילתור הצברי, איל־תור הוא ש־סירדף לחוסר־היכולת לתכ־ן מראש.

מילחמת־סיני של אוקטובר 1956, שהחודש ימלאו לה 25 שנים, היתה כולה שלו. מבחינה צבאית מיקצועית, היה זה מיבצע כושל, מבורדק, חסר־תיכנון של ממש. אך הוא היה בה לגנרל עטורי־ניצחון, חביב אמצעי־התיק־שורת העולמיים, "שועל המידבר", "רו־מל הישראלי".

במילחמת ששת־הימים היתה תרומתו הצבאית שולית. לא הוא בנה את הכוח, ולא הוא קבע את התוכניות.

במילחמת יום־הכיפורים, שהוא היה אחראי לה יותר מכל ישראלי אחר, נשברה האגדה וגשבר האיש. הוא לא היה מדינאי — אם מדיני נאי הוא אדם בעל חזון מדיני מגובש, המבקש להגשימו במעשה עקיב ומחושב. לדיין לא היתה מעולם תפיסה מקור־רית משלו. היו לו פיתרונות מצויינים, מקוריים, אינטליגנטיים, בלתי־שיגורתיים לחלוטין. אך לא היה לו הפיתרון. יותר מכל דבר אחר איפיין אותו רעיון "הגשרים הפתוחים". היה זה רעיון נור־עז, בלתי־שיגורתי לגמרי, המנוגד לכל ה־מסכמות והמקובלות. רק אדם שלא קרא מעולם ספרים יכול היה להגות רעיון כזה. הוא החזיק בו בניגוד לכל העצות והאזהרות. הוא הצליח.

בעזרת רעיון זה הרדים דיין את אוכ־לוסיית השטחים שנכבשו ומנע את הפרי־כת הגדולה המערבית לסיר־לחץ מסוכן. הוא הוויח שנים רבות של שקט יח־סי, במצב של כיבוש. בזה היה כוחו. אך היו אלה שנים מבוזבזות, כי לדיין לא היה פיתרון לבעייה הפלסטינית. היה נדמה לו שאם ישמור על השקט ויתעלם מן הבעייה, היא תיעלם איכ־שהו מעצמה. בזה היתה חולשתו.

„גזירת דורנו“

מפני שלא היה מסוגל להגות ב־פיתרון, האמין בעדיפותו של חור־ס־הפיתרון. הוא הפך את חוסר־הפית־רון ליעד, כימעט למטרה בפני עצמה. בנאום החשוב ביותר בחייו, ביום־הי־לדתו ה־41, על קבר רועי רותברג, ביטא זאת בצורה ברורה: "דור התתנחלות אנו, ובלו קובעי־המלכה ולועי־התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית... אל נירתע מלראות את המשטמה המלכה וממלאת את חיי מאות אלפים ערבים, היושבים סביבנו. לא נסב עינינו מן תחלש ידנו. זו גזירת דורנו, זו ברירת חיינו — להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוק־שים — או כי תישמט החרב מאגרו־פנו, וייכרתו חיינו".

בנאומו החשוב השני, אחרי מילחמת ששת־הימים, בערב של נוער ברמת־הגור־

לן, לאור הלפידים, פיתח רעיון זה ו־קבע למאזיניו גורל: להרחיב את הגבול עוד ועוד, כפי שעשו אבותיהם, ולעולם לא לאמר די.

היתה זאת קונספציה שהתאימה ל־נחלים הלבנים באמריקה, שלפניהם השתרעה יבשת כימעט־ריקה, ושמו־לם לא עמדו אלא אינדיאנים חסרי־מגן. ב־מציאות המרחב, בשליש השלישי של המאה ה־20, היתה זאת תפיסה רומני־טית, שיטחית להחריד.

במישור זה היתה לו ההשפעה ההר־סנית ביותר על הדור. הוא טיפח את הרומנטיקה הנחלנית, הפסבדו־תנ"כית, של "השיבה לענתות", מין מיסטיקה תנ"כית חילונית. בשנות ה־50 הראשונות הסביע את חותמו על גורל המדינה כאשר העלה אותה על דרך המילחמה בערבים, בשרשרת של פעולות "תגמול" ובמיבצעי־סיני. בשנות ה־60 הטביע את חותמו על רוח הדור, והעלה אותו על דרך פסיכולוגית שממנה לא היה מסוגל לרדת גם בבוא השלום.

בשנים האחרונות, של חיינו השתתף בעשיית השלום עם מצריים, אך את ה־רעיון הגה אנוור אל־סאדאת לבדו, ואת המעשה עשה המנהיג המצרי. מנחם בגין נענה לו. עזר וייצמן היה הראשון שתפס את מלוא המשמעות של הפריצה ה־היסטורית. ואילו דיין לא התלהב. הוא עזר, בדרכו האופיינית. הוא מצא את הפיתרונות לבעיות המעשיות. הוא הציע תחבולות לעקיפת מכשולים. זאת היתה תרומה חשובה — או מישיגית. תרומה של טכנאי מדיני, לא של מדינאי.

האיש שהקים את ימית, ושגרם ביג־ללה למילחמת יום־הכיפורים, היה גם האיש שהסכים לפרקה. אולי יש משום סימליות בכך שמת לפני שהדבר בוצע.

עולם שחרב

אנוור אל־סאדאת מת ביום־השנה למילחמת יום־הכיפורים, שבה דרך כוכבו. משה דיין נפטר כעבור עשרה ימים, ביום־השנה לשיאה של אותה מיל־חמה, שבה נותצה לרסיסים דמותו כ־אליל.

אחרי שהיה אחראי לחוסר ההכנה של צה"ל לאותה מילחמה, הסתובב בין האלופים והשרים כרוח־רפאים; שבר־אדם שניבא את "חורבן בית שלישי". בדיעבד קשה להבין כיצד העלה על דעתו פריצה מצרית לעבר ישראל, מול כוחו המקובץ של צה"ל שהתגייס בינתיים — דבר שהיה בלתי־אפשרי לחלוטין. הויל־זול התחומי בערבים, שהביא להחלטה על הקמת ימית ולחוסר־הגיגוס של צה"ל־ערב יום־הכיפורים, פניה לפתע את מקור־מו לראיית סכנות נוראות, שלא היו ולא נבראו. בין אריק שרון, חיים בר־לב ודוד אלעזר, ששמרו על קור־רוחם, איש־איש כרכו, הסתובב דיין כמי שחרב עליו עולמו.

עולמה של המדינה לא נחרב, אך נחרב עולמו של דיין. באותם ימים מת משה דיין הדמות, אף שמשה דיין האיש הוסיף להיות בשמש שמונה שנים נוספות. באותם שנים אכל את עצמו, נפוטו כמשמעו. האיש שסבל תמיד מאולקוס, מחלה פסיכו־סומאטית מובהקת, לקה בטרטן, ולאחר מכן מהתקף־הלב הקטלני. האיש שתמיד קונן בו יצר של הרס־עצמי הרס את עצמו ממש.

הוא הוסיף למשוך תשומת־לב, וכל מילה שלו הוסיפה לקבל תהודה באמ־צעי־התיקשות בארץ ובעולם. אך הוא עצמו ידע כי שוב אינו אלא צל של עצמו — פוליטיקאי באופוזיציה, שרי־חוץ בחסד בגין, מתפטר־בלא־סיבה, מיי־סד מיפלגה חדשה שנחלה תבוסה ממ־אירה בבחירות.

עץ נפר

המילים הנאמרות על גופתו חו־רות על עצמן: "מקסים", "מקור־רי", "בלתי־שיגורתי", "סמל". איש מרתק היה תמיד, אדם שאפשר היה להילחם בו בחדווה, עץ שתול בנוף חיינו שלא דמה לכל צמח אחר. העץ נפל, ונוף־חיינו התדלדל.

